

SZENT IMRE A KÉPZŐMŰVÉSZETBEN.

Irta : dr. Wolf Rózi.

SZENT IMRÉNEK történeti és a költők képzeletében élő alakját beszédesen egészítik ki a személyével foglalkozó művészeti alkotások. A szent királyfinak a nemzet történetében reális szerepe alig volt. A szentek glóriás birodalmába azért jutott, mert istenfélő, jámbor, igazságos, testben, lélekben tiszta volt. A legendák száraz hangjánál sokkal ékeesebben, sokkal meggyőzőbben szólnak művészi ábrázolásai. Ikonográfiája nem olyan gazdag, nem is olyan sokszínű, nem olyan határozott, mint apjáé, Szent Istváné, akinek alakja igen sokat foglalkoztatta a művészi fantáziát. Szent Imre ikonográfiáját elsősorban a legenda determinálta, amely eseményekben szegény. Az egész legendán két jellemző vonás vonul végig : az ájtatosság meg a lelki és testi szűzesség. Ez magyarázza Imrének egyik állandóan visszatérő attributumát, a liliumszálat. Imre halála után is élt csodás tetteiben, amelyeket a legenda is megemlít. Ezek azok a mozzanatok és vonások, amelyekből Szent Imre alakja fonódik. Művészeti ábrázolásai azonban olyan vonásokat is tartalmaznak, amelyek más történeti magyarázatra szorulnak. A lilium mellett vagy a lilium helyett gyakran találjuk kezében a lándzsát vagy kardot, ami az uralkodás jelképe. Ez az attributum minden történeti alapot nélkülöz, mert hiszen Imrének nem volt aktív szerepe az ország politikai életében, bár készült arra, hogy apjától átvegye az uralkodást. A népfantázia azonban, amely kialakítja az ikonográfiát, nem tudja a király vagy a királyfi személyétől elválasztani ezeket a hatalmi jelvényeket, annál is inkább, mert hiszen Imre volt a trón várományosa, ezt csak korai halála akadályozta meg.

Imre külsőjéről az írott források nem beszélnek. István és László alakját legalább is általános vonásaiban megrajzolják a legendák, himnuszok, Szent Imréről csak azt tudjuk, hogy ifjú, szinte még gyermek volt. Alakjára nézve a művész kézzelfogható adatot nem kapott, ezért nem is alakult ki egységes típusa. A hazai emlékek egyik csoportja bajusztalan, csupaszarcú ifjúnak ábrázolja, a másik pedig még gyermekként. Az igen ritka külföldi ábrázolások szakállal, bajuszosan ábrázolják, amivel talán idegen, szinte exotikus származását akarták jelezni.

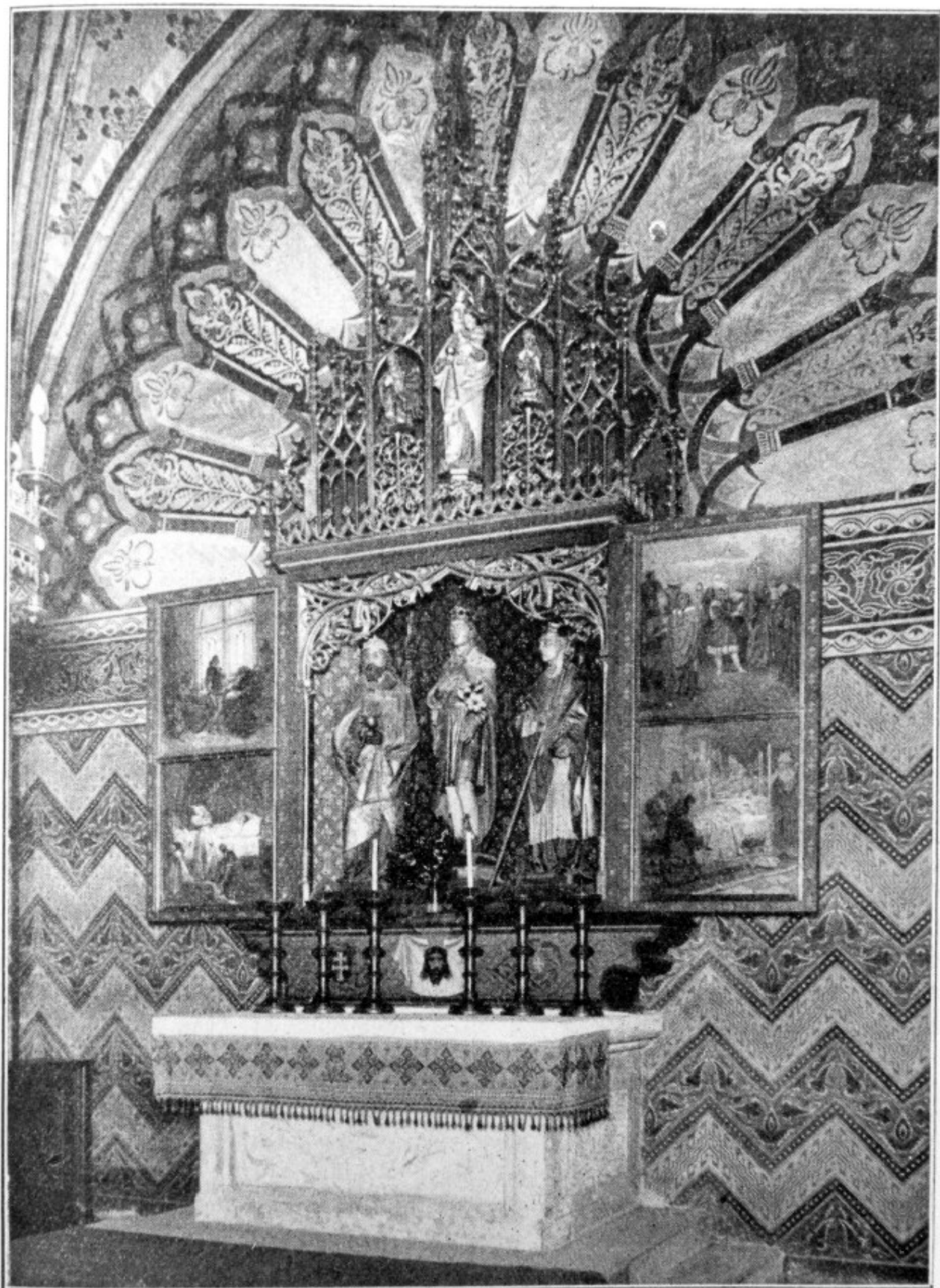
A legkorábbi emlék az 1031-ben, Imre halála évében készült koronázási palást egyik medaillonjába foglalt mellképe, amit a

hagyomány, de az újabb kutatás is Szent Imre arcképének tart. Az ábrázolás merev, kifejezéstelen, szakáll és bajusz nélkül, minden egyéni vonást nélkülöző arcot mutat. A XIII. századig ezen az emléken kívül más magyar ábrázolásával nem találkozunk. A XIII. században keletkezett az ú. n. berni diptichon, melyet Ágnes, III. Endre özvegye vitt magával Magyarországból, 800 más ötvös-

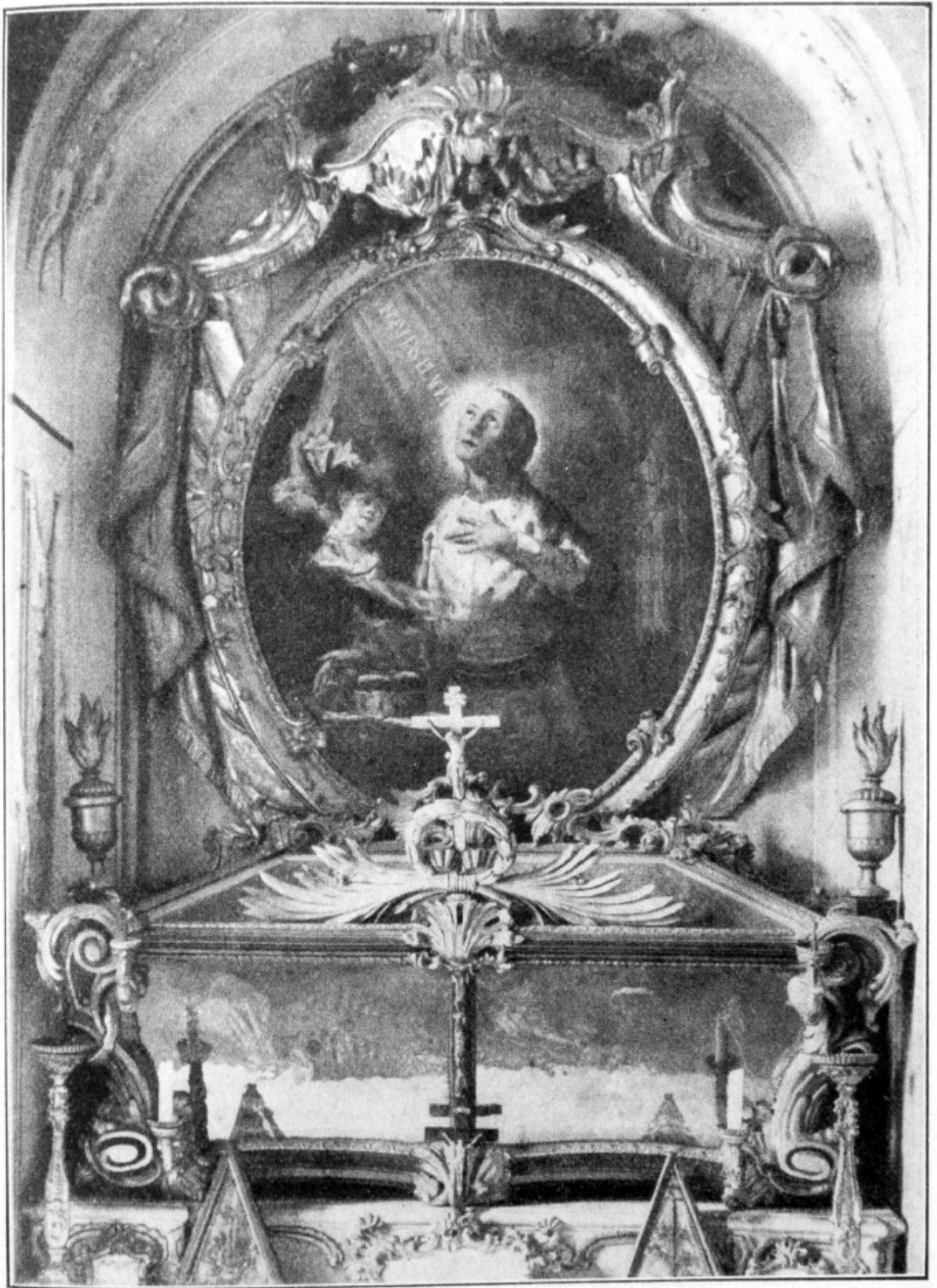
A szepeshelyi oltárkép.

tárggyal együtt és amelyet az általa alapított königsfeldeni kolostornak adományozott. Ezen az emléken Szent István és Szent László között találjuk Szent Imre mellképét is. Ez az ábrázolás is nélkülöz minden egyéni vonást, de mégis elüt a koronázási palást Imre ábrázolásától, mert körszakállt és bajuszt visel. Mellette a felirat «Rex Emericus»-ként jelöli. A szakállas típust az magyarázza, hogy a diptichon bizánci munka, tehát az a kialakult királytípusnak megfelelően ábrázolja Szent Imrét. A rex megjelölés pedig azt mutatja, hogy a nép Imrében a rex juniort látta. A XIV. században gyakoribbak lesznek Szent Imre ábrázolásai. Abauj megyében Csécsett, a

Ujfalussy K., Viktor: A budavári koronázó főtemplom Szent Imre szárnyasoltára.

templom diadalívén csupaszarcú, hosszú hajú ifjúként jelenik meg, térdigérő köntöst, fölötte köpenyt visel. Jobbjában vörös és fehér pólyákkal díszített pajzsot, baljában lándzsát tart. Ez a lándzsás típus igen kedvelt ábrázolási mód volt. Ugyanezt találjuk a besztercei templom szintén XIV. századbéli freskótöredékén: Szent Imre itt nyitott koronát és glóriát visel, vállára hermelin szegélyes palást borul, jobbjában országalmát, baljában pedig zászlós lándzsát tart. Ehhez a típushoz állhatott legközelebb nagyváradi bronz szobra, melyet csak Miskolczy leírásából ismerünk, amely azt mondja, hogy a «szakálltalan harmadik király kormánypalcát tart, van kardja, dákosa, sarkantyúja és pajzsa a kettős kereszt jelenvényével». A XIV. századból, éppen a Szent Imre-év kezdetén sikerült rábukkannunk Szent Imrének egyik legérdekesebb és legteljesebb külföldi ábrázolására. Firenze mellett fekszik San Martino a Mensola templom. Az ősrégi eredetű templom ápszisában találtuk az 1391-ben keletkezett, gazdag, friss színekben pompázó triptichont, melynek középső szárnyán Szűz Máriát a gyermek Jézussal ábrázolta az Orcagna iskolájából kikerült művész. Tőle balra áll Szent Julián, jobbra pedig Szent Imre, mint a felírás mondja: «Sancto Amerigho d'Ungheria». Szent Julián lábánál térdel a kép donátora, Giuliano Amerigho Zatti. Szent Imre barnászöld ruha felett vörös, hermelinnel szegett, csukott köpenyt és vörös kalapot visel. Jobbjában liliomszálat, szokásos attributumát, a szűzesség jelképét tartja, baljával pedig rövid tört fog. Arcábrázolása nem tartozik a megszokott típusok közé. Fáradt nézésű aszkéta arc, kis kecskeszakállal, hegyes bajusszal. Hogy a megrendelőnek voltak-e magyar kapcsolatai, amelyek megmagyarázhatnák a különben ritka Imre név használatát, azt nem sikerült megállapítani. Kétségtelen, hogy legendáját ismerték Itáliában és ennek az alapján alkotta meg a művészi fantázia alakját. A szent magyar jellegét elsősorban arctípusával hangsúlyozza, amely a predellaképen egészen határozott tatár vonásokat mutat. A kecskeszakáll a győri Szent László hermára emlékeztet. Közel áll az a feltevés, hogy Szent Imre ikonográfiáját Szent László külföldön is ismert és elterjedt ikonográfiája befolyásolta. A predellakép azt beszéli el, amit a Szent Imre legenda is elmond, de aminek egyetlen képzőművészeti ábrázolását itt találjuk. Imre cellaszerű szobában térdel, melyben az alacsony ágyat szőttes takarja el. Mellette koronás női alak, a felesége térdel. A szobába egy ablakon keresztül betekint az ősz Szent István király csukott köpenyt viselő koronás alakja. Ez a jelenet Imrének és feleségének szűzességi fogadalmát ábrázolja. A legenda elsőhelyen említi, hogy Imre éjjelenként a Feszület előtt imádkozott, amit atyja gyakran meglesett. Máshelyütt Imre fogadalmát beszéli el és azt, hogy jegyesével éjjelenként a Feszület előtt imádkozott, de erről csak öreg szolgája tudott. A legendának ez a három mozza-

Sambach G. : Szent Imre fogadalma. (Székesfehérvár, Cisztercita-templom.)

nata olvad egyg e a firenzei k p predelláj n. Ugyancsak a XIV. századból való az a vatikáni kódex (Cod. Lat. 8541), amely Szent

Pizzoli G. : Szent Imre. (Bologna, magyar-illir kollégium.)

Imre, Szent László, Szent Gellért  s Szent Szaniszló  let t ábrázoló miniat r kb l áll. Imre életéből nyolc jelenetet festett meg a művész. Az első szerint Szent István meglesi a titokban imádkozó

Imrét. A második jelenet a csókok jelenete. A legendától annyiban tér el a művész, hogy Szent István alakja nem szerepel a képen. Majd Imre szüzességi fogadalmát jeleníti meg. Azt látjuk, hogy az oltár előtt könyörgő Imrét a templom jobb felső sarkából alázóduló fénysugarak borítják el és világosítják meg a templom belső terét. A negyedik kép temetését ábrázolja. A képen sem a király, sem a királyné alakja nem szerepel; két infulás ősz püspök segítségével teszik koporsóba Imrét. A következő képeken nem szerepel Imre alakja, ezek a miniaturák csodatetteit ábrázolják. Az első Szent Özséb látomása, amint Imre lelke az égbe száll, a három utolsó pedig Conradus vezeklését és megváltását meséli el. A kódex miniaturái (Gerevich Tibor megállapítása szerint) Giacomo di Bologna műhelyéből valók, a magyar szentek miniaturái pedig Giacomo egy magyar tanítványától származhatnak.

A XIV. században eléggé gazdag a Szent Imrét ábrázoló hazai művészi anyag. A zólyomradványi templom freskóján pán-célba öltözötten, mint 16—17 éves ifjú jelenik meg. Baljában lándzsát, jobbában pajzsot tart. Igen érdekes emlék a Szent Istvánnak és Imrének dedikált mateóci oltárkép. Ruházata itt azonos Szent Istvánéval, jobbában lándzsát, baljában kardja markolatát tartja, feje, mint a zólyomradványi freskón is, födetlen. Annyiban tér el minden más hazai Imre ábrázolástól, hogy kis fekete bajuszt visel. A mateóci oltár más szempontból is érdekes. A fennmaradt emlékek nagyrésze Imrét álló alakban mutatja, aktív szerep nélkül. A mateóci kettős szárnykép Imre életéből vett jeleneteket is ábrázol. A felső kép Imre szüzességi fogadalmát ábrázolja, amint egy sarokban az oltár előtt imádkozik. Az oltár felett kis angyal lebeg mondatszalagot tartva, melyre az isteni parancs van felírva. A háttérben az egyik ablak alatt térdel a szolga, aki a legenda szerint tanuja volt Imre fogadalmának. A szárny alsó képen a művész Imre halálát ábrázolta. Alacsony ágyon fekszik s glóriás fejénél az ősz koronás király, lábánál a királyné fátyolos alakja jelenik meg. Kettőjük között imádkozó nőalak áll, valószínűleg a herceg hitvese. István mögött egy férfi, Gizella királyné mögött egy udvarhölgy feje tűnik elő. A kép felső részén két angyal viszi mennyekbe Imrének térdelő, fehér ruhás gyermek alakjában ábrázolt lelkét. Imre temetését még egy másik emlék is megörökíti, a bécsi képes krónika, amely Nagy Lajos király számára készült, valószínűleg egy nápolyi művész kezemunkája, akinek azonban magyar munkatársai is lehettek. A hercegi koronát viselő szentet két szolga fekteti a kőkoporsóba. Jobbjába keresztes országalmát, baljába jogart helyezett a művész. Ez bizonyítja, hogy Imrében a nemzet elsősorban elveszett uralkodóját gyászolta és siratta.

Az eddig felsorolt képek tisztán világi jellegűek, Imrének királyi voltát és nem szentségét emelik ki. A többi emlék attributu-

mokkal jelzi Imre alakjának vallásos tartalmát. A glórián kívül a lilium szokásos jelvénye, de emellett is mindig megtaláljuk a világi hatalomnak egyik jelvényét. A gömörmezei Rákoson baljá-

Zichy Mihály : Szent Imre halála. (Budapest, Koronázó főtemplom.)

ban országalmát tart, Mezőtelegden páncélba öltöztették. A beszercebányai Borbála kápolna egyik gyámkövén, lapos németes kalapot hord, egyik kezében lilium, másikban kard van. Ugyanebben a lapos sapkában látjuk a kassai dómról származó, ma a Nemzeti Múzeumban őrzött szobrok egyikén.

Szent Imre. (Részlet a San Martino a Mensola-templom szárnyas oltáráról.)

Szent Imre legszebb képe a szepeshelyi főoltár egyik szárnyán van. Fehér prémmel szegett, sötétkék köpenyt hord. Hosszú haja vállát veri, homlokát egyszerű pánt fogja körül. Finoman megrajzolt plasztikus alakja fejedelmi nyugalmat és méltóságot sugároz. A lelkes szemek élettel töltik meg a képet.

A vitfalusi oltáron lefelé tartott kard és magasra emelt lilomszál az attributumai.

Imrének egy másik típusa az, ahol gyermekként ábrázolják.

Székely Bertalan : Szent Imre fogadalma. (Pécs, székesegyház.)

Ennek elterjedtségét bizonyítja a Thuróczy krónika augsburgi kiadásának fametszete. Kezében jogart tart, feje fölött az Emericus felírás jelzi kilétét. Így ábrázolja a csíkszentléleki szárnyas oltár mestere is, aki az erényövvvel hangsúlyozta a királyfi szűz voltát.

A középkori ábrázolások sorát a mateóci oltár zárja be. A XVI. századból egyetlen hazai emléket sem ismerünk. A mohácsi vész a magyar szentek ikonográfiájában is határjelző állomás.

A XVII. században kezd újraéledni a művészi tevékenység hazánkban és ez az a század, amely a máig is érvényes Szent Imre típust kialakítja. Gonzagai Szent Alajos Európaszerte elterjedt tisztelete bizonyos mértékig befolyásolta a szűz királyfi alakjának

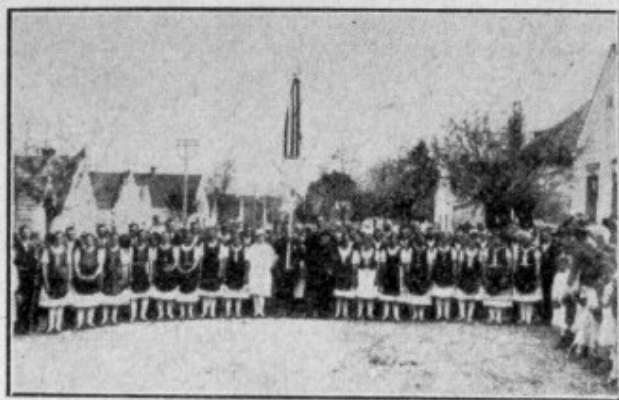
művészi megfogalmazását. Így alakul ki a fiatal, szinte leányos arcú, lilíomos, rendesen világoskék hermelinnel díszített köpenyvet viselő ifjú típusa. A barokk kor nem a királyi sarjadékot látta meg, nem is adta kezébe a világi hatalom jelvényeit, hanem csak a szűz szent ragadta meg képzeletét, aki a barokk kor festői öltözetét viseli, amely inkább hasonlít egy barokk udvartartás apródjának

Oltárkép a Firenze melletti San Martino a Mensola-templomban.

ruházatához, mint az országalapító szent király ifjú fiához. Így ábrázolják az imakönyvek metszetei, számos táblakép, szobor és freskó. Ebből a korból származó legkorábbi ismert emléke az a freskó, amelyet a bolognai magyar-illir kollégium refektóriumának falára festett egy bolognai művész, Gioacchino Pizzoli. Ez a szinte pragmatikussá vált típus látható az 1745-ben készült balassagyarmati freskón és az 1777-ben festett zsámboki mennyezetképen is. Egyik legszebb ábrázolását ebből a korból a székesfehérvári cisztercita templom mennyezetén találjuk Sambach Gáspár kezétől. (1740.) Ugyanitt egy oltárképen mint extatikus ifjú jelenik meg.

A modern magyar művészet nem gazdagította új színnel Szent Imrének ezt az évszázados művészi képét. A XIX. század, sőt még a XX. század első tizedének emberéhez is közelebb állott a cselekvő, harcos, pozitív adatok és események alapján megkonstruálható Szent István vagy Szent László alakja, mint Szent Imre passzív légies, álmokból és ideálokból szőtt szerafikus lénye. A nagy magyar freskófestőket, Lotzot, Székely Bertalant csak ritkán ihlette élete. Alkotásaikban megmaradtak a már sablonossá vált ifjú ábrázolásban. (Pécsi székesegyház.) Nagyobb kompozícióra csak Zichy Mihályt ihlette Szent Imre élete, akinek a német romantizmus ízlésében stilizált négy ragyogó színekben pompázó képe a budavári koronázó-templom egyik kápolnáját díszíti és a ceruza legnagyobb magyar mesterének legsikerültebb festői alkotása. A Szent Imre-centenárium a magyar művészi életet is friss vérrel látja el. (Kisfaludi Stróbl Zsigmond, Damkó József, Erdey Dezső, Csizsér János.) Szent Imrét minden kor a maga művészi és emberi ideáljának megfelelően ábrázolta. A középkor a harcos, a keresztény erényekben megedzett ifjút látta benne, a barokk az udvar levegőjében felnőtt, szelíd, kifinomult testű és lelkű embertípust szerette látni szentjében. A modern kor Szent Imrében a testben és lélekben tiszta, cselekvésre kész, egészséges ifjút állítja elénk. Ennek a típusnak keresi művészi megfogalmazását a modern magyar lélek.

A taliándörögdi kat. ifjúsági egyesület zászlószentelése.